

Recenzná štúdia k monografiám: K otázkam súčasnosti z perspektívy humanitných a sociálnych vied

Zverejnené v kategórii [Pedagogika](#) ^[1] [Sociálna práca](#) ^[2] [Andragogika](#) ^[3] [Knižnica](#) ^[4]
dec 29 2025

Monografia: K otázkam súčasnosti z perspektívy humanitných a sociálnych vied (Švec, J. - Horemuž M. (eds.). České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, z. ú. 2025, 170 s.)

Úvod

Súčasný svet čelí mnohým výzvam zo širokej škály oblastí, medzi ktorými vedú najmä tie spoločenské, politické, kultúrne a zároveň technologické. Náhly vývoj týchto zmien spôsobuje, že sociálne a humanitné vedy prehodnocujú niektoré svoje základné teoretické premisy za účelom zanalyzovať tieto rýchlo meniace sa výzvy a komplexne im porozumieť. O tom svedčí aj vznik novej kolektívnej monografie „K otázkam súčasnosti z perspektívy humanitných a sociálnych vied“, ktorá prináša ucelený prienik do širokého spektra tém vyplývajúcich z aktuálnych spoločenských a sociálnych výziev. Editormi monografie sú Mgr. Jakub Švec, Phd., z Filozofického ústavu Slovenskej akadémie vied, v. v. i., pôsobiaci na Oddelení výskumu normativity a ľudských práv, a PhDr. Martin Horemuž, PhD. z Katedry politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Kolektív autorov zo slovenských univerzít (Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Ústav mediamatiky a kultúrneho dedičstva Žilinskej univerzity v Žiline, Filozofická fakulta v Banskej Bystrici) a z Oddelenia výskumu normativity a ľudských práv Filozofického ústavu Slovenskej akadémie vied pristupuje k súčasným globálnym problémom ako k vzájomne prepojenému celku, nie ako k izolovaným javom, a usiluje sa identifikovať prierezové línie medzi jednotlivými témami. Publikácia tak neponúka len povrchný prehľad, ale prináša dôkladne rozpracované analýzy, ktoré odhaľujú hlbšie súvislosti a komplexnosť diskutovaných problémov. Kolektívna monografia je založená na prepojení viacerých disciplín, ktoré vďaka vzájomnej spolupráci dokážu komplexnejšie uchopiť aktuálne problémy v globálnom svete a rozšíriť perspektívy, z ktorých sú fenomény interpretované.

Publikácia je rozdelená do štyroch častí, ktoré majú logickú výstavbu a vnútornú koherenciu: od filozofickej sebareflexie humanitných disciplín, cez diagnózu spoločenských a politických kríz, až po problematiku identity, vzdelávania a technológií. Publikácia nám ponúka tematickú rozmanitosť, no zároveň si zachováva disciplinárnu a metodologickú súdržnosť, čo je pri kolektívnych dielach pomerne vzácne. Po predhovore editorov nasledujú štyri jednotlivé časti, ktoré sú ďalej rozdelené do kapitol v nasledujúcom poradí: (I) filozofické a metodologické východiská krízy v humanitných vedách; (II) Diagnóza krízy: Od politickej moci k úlohe vedy; (III) Kríza na úrovni jednotlivca a inštitúcií: Vzdelávanie a identita; (IV) Technologická hranica: Kríza a prísľub umelej inteligencie. Predhovor monografie prináša úvahy o tom, ako sa spoločnosť ocitla v spleti krízových javov, ktoré sa navonok prejavujú technologickým pokrokom, no zároveň aj zreteľným oslabením schopnosti človeka porozumieť sebe a svetu. Už v úvode predhovoru editori upozorňujú na napätie medzi rýchlosťou vývoja, akú určujú

technologické procesy a pomalším tempom, ktorým sa adaptujú spoločenské či kultúrne štruktúry. „Tieto javy nie sú len izolovanými problémami; sú symptómami hlbšieho napätia, ktoré sa vinie naprieč našou civilizáciou“ (Horemuž, Švec, 2025, s. 7). Táto disproporcija spôsobuje, že súčasný človek síce disponuje bohatým arzenálom nástrojov, ale napriek tomu zostáva často neschopný uchopiť hlbší význam udalostí, ktoré jeho život ovplyvňujú. Editori v časti predhovoru vysvetľujú, že monografia vznikla na základe snahy priblížiť rôzne interpretačné rámce, prostredníctvom ktorých možno dnes vnímať aktuálne problémy, a zároveň zdôrazňujú, že humanitné a sociálne vedy zohrávajú v tejto súvislosti kľúčovú úlohu. Predstavujú ich ako nástroj kritického myslenia, nevyhnutný pri určovaní hraníc medzi tým, čo sa spoločnosti iba javí ako nové, a tým, čo nové skutočne je.

O kríze poznania

Po úvodnom slove editorov Jakuba Šveca a Martina Horemuža v prvej časti, ktorá predstavuje filozofické a metodologické východiská krízy v humanitných vedách nasleduje prvá kapitola, ktorá je venovaná stati „Humanitné poznanie na trasovisku doby: a na čo je filozofia?“ od autorky Tatiany Sedovej.

Stať Tatiany Sedovej (2025) predstavuje robustný filozoficko-historický vstup do problematiky postavenia humanitných vied v spoločnosti. Autorka výstižne zachytáva atmosféru doby, v ktorej, ako ukazuje, zvíťazili prírodné a technické vedy, zatiaľ čo humanitné disciplíny sú nútené neustále obhajovať svoju relevanciu v prostredí, ktoré od poznania očakáva okamžitú merateľnú návratnosť. „Nepoviem nič nové ak konštatujem, že v zápase o interpretáciu sveta zvíťazili prírodné a technické vedy, alebo ak chcete, povedané spolu s Husserlom a Heideggerom, technoveda, s citeľným dopadom a dosahom na spoločnosť, v tieni ktorej sa ocitli humanitné aj sociálne vedy“ (Sedová, 2025, s. 11). Jej argumentácia stojí na vzájomne prepojených pilieroch. Prvým pilierom je historicko-epistemologická reflexia od Webera po Lyotarda, v ktorej ukazuje, že status vedy nie je samozrejmý, ale výsledok dlhodobého zápasu o legitimizáciu. V tejto súvislosti cituje Weberovu diagnózu: „Je namieste pripomenúť aj eseje Maxa Webera (Weber, 2009, s. 108-132), v ktorej predpovedal postupujúcu profesionalizáciu a inštitucionalizáciu vedy a demonštroval kultúrne aj morálne dôsledky tohto vývoja, ktorý premenil vedu na „špecificky bezbožnú silu“ prospievajúcu rozhodnou mierou k odkúzlenu, demytologizácii sveta“ (Sedová, 2025, s. 12). Autorka tak ukazuje, že súčasná kríza vedeckého poznania nadväzuje na dlhú tradíciu kritiky moderného racionalizmu. „Hodnota vedeckého poznania sa meria jeho aplikovateľnosťou a komerčným využitím, a preto sa nemožno čudovať, že sa podporujú a vedia tie odbory, ktoré sľubujú vidinu zisku a možnosti komerčného praktického využitia“ (Sedová, 2025, s. 13). Druhým pilierom je analýza fragmentácie humanitného poznania. Zdôrazňuje, že rozdrobenosť disciplín vedie k situácii, keď „predstavitelia sociálnych a humanitných vied si už takmer nerozumejú a navzájom nekomunikujú“ (Sedová, 2025, s. 12). Fragmentácia tak neznamená len nedostatok spoločenského uznania, ale aj vnútorné oslabenie schopnosti humanitných disciplín reagovať na komplexné výzvy dneška. Autorka taktiež upozorňuje aj na nerovnováhu medzi exaktnými a humanitnými vedami v súťaži o spoločenské zdroje, keď uvádza, že „uspeli prírodné a technické disciplíny“ (Sedová, 2025, s. 13). Celkovo tak ukazuje, že súčasná spoločnosť prežíva nielen politické či ekonomické krízy, ale aj krízu poznania, teda krízu, ktorá sa prejavuje marginalizáciou tých disciplín, ktoré sú kľúčové pre pochopenie kultúrnej a hodnotovej orientácie modernej spoločnosti.

Druhá kapitola prvej časti monografie s názvom „Individuálne založená a kolektívne praktizovaná iracionálnosť „zmluvnej“ racionality (k aktuálnosti Tugendhatovej filozofie ľudských práv)“ predstavuje analytický vstup, v ktorom sa pozornosť sústreďuje na napätie medzi moderným modelom autonómneho jednotlivca a reálnymi dôsledkami tohto modelu pre spoločenskú prax. Autor Martin Muránsky ukazuje, že racionálne konštruovaný individualistický rámec môže paradoxne produkovať kolektívne iracionálne formy správania (Muránsky, 2025, s. 30). V úvode príspevku upozorňuje, že už ideové východiská

spoločenskej zmluvy stoja na paradoxnej predstave v ktorej človek koná ako autonómny a racionálny jednotliviec, no normy, z ktorých vychádza, existujú a fungujú iba v rámci spoločnosti, ktorá je vždy širšia než horizont individuálneho výpočtu. Tie sa prejavujú v nerovnom rozložení moci, v oslabenej normativite, ako aj v erózii ideálu ľudských práv, ktoré sa v dôsledku ich formalizácie stávajú len prázdny diskurzívnym odkazom. Týmto spôsobom nadväzuje na tradíciu kritickéj reflexie od Hobbesa a Locka po Tugendhata a upozorňuje, že redukovanie politiky na kontraktualistický rámec znemožňuje porozumieť sociálnym a kultúrnym determinantom normatívneho poriadku: „Kritickým problémom tejto koncepcie je jej účelová racionalita, čiže základné limity konania, ktorého prvým a posledným motívom je vlastný ego záujem“ (Muránsky, 2025, s. 27).

Zásadným prínosom kapitoly je prehĺbenie republikánskeho ponímania ľudských práv. „V ňom je každý nielen negatívne slobodný od násilia zo strany iných ľudí, ale má mať aj verejne garantovanú schopnosť získavať schopnosti a príležitosti ich uplatnenia“ (Muránsky, 2025, s. 34). Tým pádom členstvo v politickom spoločenstve predstavuje predpoklad nielen negatívnej slobody, ale aj formovania zručností a príležitostí potrebných pre autonómiu jednotlivca. „Východiskovú situáciu pri podpisovaní fiktívnej zmluvy predstavuje asymetricky rozdelený svet na tých, ktorí nielenže majú prostriedky na samostatné živobytie, ale aj môžu viac alebo menej kontrolovať podmienky nadobúdania živobytia pre tých, ktorí okrem svojej práce veľa iného nevlastnia“ (Muránsky, 2025, s. 29). V tomto svetle sa ukazuje, že nerovnosti, implicitne prítomné v tradíciách kontraktualizmu, utilitarizmu či Lockových prirodzenoprávných teórií vlastníctva, nemožno odstrániť bez revízie samotného pojmu spravodlivosti. Autor spomína a zároveň analyzuje radikálne antiegalitárne kritiky (Nietzsche, Hitler) a poukazuje na ich funkciu v dejinách modernity, kde predstavujú trvalú výzvu pre egalitárne chápanie spoločenského poriadku. „Nietzsche a Hitler, každý z iných dôvodov, zavrhnú ideu rovnosti, a to s neobyčajnou ostrosťou“ (Muránsky, 2025, s. 26). V závere autor opisuje obmedzenie kontraktualistického prístupu pri ekonomických a sociálnych právach. Tento model totiž predpokladá vzťah založený na vzájomnej reciprocite, akoby všetci členovia spoločnosti boli schopní rovnocenne prispievať aj prijímať. „Z hľadiska rešpektovania rovnakých záujmov všetkých členov de facto vypadáva relevantná časť ľudí, ktorí primárne nepotrebujú podmienky na činnosť, ale najprv na reciprocite úžitkovej hodnoty človeka nezávislú pomoc a podporu spoločenstva pri zabezpečovaní ich elementárnych potrieb“ (Muránsky, 2025, s. 34). Autor upozorňuje, že takto z uvažovania vypadáva skupina ľudí, ktorí nepotrebujú najprv podmienky na činnosť, ale základnú, na reciprocite nezávislú pomoc spoločenstva potrebnú na zabezpečenie ich elementárnych životných potrieb. V kontexte celej monografie vytvára jeho príspevok zásadný most, ktorý pripravuje pôdu pre ďalšie kapitoly, ktoré už ukazujú konkrétne rozvraty neskorej modernity, a to v politických, vzdelávacích (pedagogických) či technologických oblastiach.

Obe kapitoly v prvej časti publikácie otvárajú principiálnu otázku, ktorá je zároveň jednou z nosných línií celej monografie, a to, čo dokážu humanitné a sociálne vedy v dobe, ktorá im neverí, a ktorú zároveň samy musia interpretovať. Sedová (2025) spolu s Muránskym (2025) naznačujú, že prínos a význam týchto disciplín nespočíva v ponuke riešení v technokratickom slova zmysle, ale v ich schopnosti demaskovať ideologické vrstvy spoločenských naratívov, v odhaľovaní skrytých predpokladov politickej racionality a taktiež v koncipovaní hodnotového rámca, bez ktorého neexistuje ani politická deliberácia, ani vzdelávanie, ani technologický pokrok. Humanitné vedy tak neplnia úlohu konkurenčného aktéra voči technológiám, ale poskytujú interpretačné horizonty, bez ktorých nie je možné orientovať sa v zložitosti súčasného sveta. Ich zanedbanie vedie k tomu, čo autori označujú ako krízu porozumenia.

Druhá tematická časť monografie „Diagnóza krízy: Od politickej moci k úlohe vedy“ prirodzene nadväzuje na filozofické východiská prvej časti. Príspevky Martina Vavruša, Martina Horemuža a Jakuba Šveca tvoria ucelený rámec analýzy tej časti spoločenskej reality, v ktorej sa koncentruje napätie medzi politickou mocou, demokratickou legitimitou a mediálnymi či poznávacími mechanizmami, ktoré formujú dnešný verejný diskurz. Ambíciou druhej časti nie

je len deskriptívne pomenovanie krízových symptómov, ale aj identifikácia štruktúrnych faktorov, ktoré tieto krízy umožňujú. Pozoruhodné je, že autori, či už explicitne alebo implicitne nadväzujú na výklady z prvej časti a ukazujú, ako sa filozofické konštrukcie pretavujú do konkrétnych spoločenských dynamík.

V prvej kapitole druhej časti publikácie s názvom „Kríza zastupiteľskej demokracie: k vplyvu ekonomickej moci na politickú moc v priestore verejnej politiky“ sa autor Martin Vavruš sústreďuje na jednu z najvýraznejších problematík súčasného politického diskurzu, a to na destabilizáciu zastupiteľskej demokracie. Tento jav interpretuje nie ako prechodný výkyv, ale ako hlbokú štruktúrnu premenu, ktorá zasahuje samotné jadro demokratického usporiadania.

Analytické východiská kapitoly stoja na analýze stavu, kedy v dnešných demokratických systémoch dochádza k výraznému posilňovaniu ekonomickej moci na úkor moci politickej. Disproporcie medzi týmito dvoma sférami sa podľa autora manifestujú v raste lobbistických sietí, v oligarchizácii rozhodovacích procesov a v presadzovaní politik, ktoré uprednostňujú krátkodobé ekonomické benefity pred dlhodobým verejným záujmom. Za obzvlášť problematické považuje prienik finančných zdrojov do politickej súťaže, čo ovplyvňuje nielen priebeh kampaní, ale aj podobu politických programov a samotné kontúry verejnej politiky. Využitie konceptov politickej ekonómie a teórie verejnej politiky dodáva textu interpretačnú hĺbku presahujúcu bežnú politologickú analýzu. Ako pripomína Martin Vavruš: „V dnešnom dynamicky sa vyvíjajúcom svete plnom viac či menej pravdivých informácií by mal občan pri svojom volebnom rozhodovaní brať do úvahy aj spôsob financovania politického subjektu, zostavenie kandidátnej listiny či transparentnosť narábania s finančnými prostriedkami. Toto si však vyžaduje čas, vedomosti a priestor“ (Vavruš, 2025, s. 50). Príspevok zároveň poskytuje dôležitú empiricko-teoretickú bázu pre pochopenie toho, prečo sa súčasná demokracia javí ako čoraz menej funkčná a dôveryhodná. Moderné demokracie síce predpokladajú existenciu pluralitného verejného priestoru a občana schopného kriticky deliberovať, no realita odhaľuje opačný trend, ktorým je oslabovanie participácie, fragmentáciu verejného diskurzu a polarizáciu, ktorá vedie k uzavretým komunitám neschopným vzájomnej komunikácie. Politický proces sa redukuje na procedurálny akt, v ktorom je voľba interpretovaná prevažne technicky, bez kontextu hodnotového rámca alebo vedomej občianskej reflexie. Tento proces navyše sprevádza rast populizmu, prehľbujúca sa nedôvera v inštitúcie a oslabovanie expertného poznania. Hoci autorova kapitola nepredkladá jednoznačne normatívne odporúčania, jej sila spočíva v precíznej diagnostike symptómov, ktoré formujú dnešné demokratické prostredie.

Zároveň zdôrazňuje potrebu kritického myslenia na strane občana, verifikáciu informácií a orientáciu v politickom financovaní, ako aj schopnosť hodnotiť verejnú politiku z perspektívy vlastného hodnotového ukotvenia. Iba tak je možné, aby zastupiteľská demokracia ostala nielen deklarovaným, ale aj relatívnym nástrojom kolektívneho sebaurčenia, ktorý je schopný čeliť tlakom ekonomickej moci a prenášať základné demokratické ideály aj do budúcnosti (Vavruš, 2025, s. 49).

Druhá kapitola s názvom „Humanitné a sociálne vedy v aktuálnych krízových siločiach – politologická perspektíva problematiky“ ktorá z nášho pohľadu patrí medzi najkomplexnejší príspevok v druhej časti monografie. Jej autori Martin Horemuž a Jakub Švec skúmajú pozíciu a postavenie humanitných a sociálnych vied vo svete, ktorý ich zároveň potrebuje aj marginalizuje. Poukazujú na to, že humanitné disciplíny sú často vystavované kritike metodologickej nejednoznačnosti, hoci náročnosť poznania v sociálno-politickej oblasti z tejto skutočnosti prirodzene vyplýva. „Jednou z veľmi častých a frekventovaných kritických výhrad vo vzťahu k humanitným a sociálnym vedám je oblasť nedostatočnej metodológie, nízkeho stupňa exaktnosti – vedeckosti [...] To v konečnom dôsledku vplýva aj na samotnú objektivitu interpretácie reality (politických, sociálnych javov a faktov)“ (Horemuž; Švec, 2025, s. 60).

Autori pritom nadväzujú na analytické línie načrtnuté v prvej časti monografie, kde Sedová aj Muránsky upozorňujú na epistemické oslabenie súčasnej spoločnosti. Text túto diagnózu rozvíja tvrdením, že žijeme v období epistemickej fragmentácie, v ktorom je síce informačná dostupnosť bezprecedentná, no schopnosť rozlišovať medzi poznáním a pseudopoznáním klesá. Stráca sa orientácia v pravde, faktoch a hodnotových súvislostiach, narastá exponovanosť emotívnych naratívov a expresívnych výrokov ba aj populistických skratiek. Práve v tomto bode kapitola akcentuje kľúčovú tézu, a to, že humanitné vedy sú nevyhnutné pre obnovu spoločenskej schopnosti rozlišovať, interpretovať a kriticky reflektovať. V ďalšej časti textu sa pozornosť sústreďuje na premeny politického diskurzu, ktorý je podľa autorov poznačený radikálnym urýchľovaním spoločenských zmien. Tie zasahujú charakter sociálno-politických štruktúr aj inštitúcií a vedú ku kríze legitimity politického systému. „Politika začína byť čoraz viac vzdialená od ľudí a ich skutočných potrieb, pôsobí príliš odtrhnutá, čím vytvára medzi verejnosťou a politikou rozsiahlu priepasť“ (Horemuž; Švec, 2025, s. 60). Z pohľadu politológie autori upozorňujú na súbeh viacerých kríz, a to: (A) kríza dôvery (vo vládu, inštitúcie, vedecké authority); (B) kríza mediálneho priestoru (polarizácia, algoritmizácia diskurzu); (C) kríza identity (ideologická a hodnotová dezorientácia obyvateľstva); (D) kríza normatívnych základov (neschopnosť spoločnosti dohodnúť sa na základných hodnotách). Komplexnosť situácie spočíva v tom, že jednotlivé krízy neexistujú osamotene, ale tvoria vzájomne prepojený a dynamický celok, v ktorom ekonomické, kultúrne a politické procesy vytvárajú nové „krízové siločiar“ určujúce povahu dnešnej spoločnosti.

„Nový štýl myslenia v moderných spoločenských a humanitných vedách zahŕňa totiž zmenu charakteru kognitívnej činnosti: jednotu procesov a metód vedeckého poznania, flexibilitu a všestrannosť myslenia, prepojenie intuitívneho, emocionálne-zmyslového, vizuálno-figuratívneho a logického myslenia“ (Horemuž, Švec, 2025, s. 62). Autori zároveň upozorňujú, že úloha médií sa v posledných rokoch výrazne mení. Kým tradičné médiá dlhodobo vystupovali predovšetkým ako sprostredkovatelia informácií a poskytovali politickej moci spätnú väzbu, dnes sa čoraz viac zapájajú priamo do politického diania a aktívne ho ovplyvňujú. Tento posun je ešte výraznejší v prostredí sociálnych sietí a internetu, ktoré vytvárajú rýchly a nenáročný priestor na šírenie rôznorodých obsahov.

Zásadným prínosom príspevku je jeho dôraz na to, že spoločnosť potrebuje pluralitu poznávacích perspektív, a to politickú filozofiou pre identifikáciu hodnotových základov; sociálne vedy na analýzu moci a spoločenských mechanizmov; historiografiu pre uchopenie kontinuity a kolektívnej pamäti a etiku pre orientáciu v technologických, biopolitických či medicínskych dilemách. V tomto koncepčnom rámci vystupujú humanitné a sociálne vedy ako nevyhnutný interpretačný nástroj, ktorý umožňuje spoločnosti chápať vlastné krízy a hľadať adekvátne formy odpovede.

Posledná záverečná kapitola druhej časti monografie je orientovaná na „Návrat politickej filozofie: politický kompas ako korektív normativity v ilúzii post-ideologickej doby“. Téma je zasadená do kontextu diagnózy post-ideologickej éry, ktorá sa po roku 1989 definovala ako obdobie údajného triumfu liberálnej demokracie a konca veľkých ideologických naratívov. Autor presvedčivo argumentuje, že ideológia nezmlzla, iba sa presunula do pozadia, stratila svoju explicitnú podobu a prešla do podoby skrytých predpokladov, ktoré ovplyvňujú politické konanie a verejný diskurz. Moderná spoločnosť podľa autora žije z hodnotových zdrojov, ktoré sama nedokáže obnovovať, čo vedie k ideovej vyprázdnenosti, dezorientácii a náchylnosti k extrémnym ideovým polohám (Švec, 2025, s. 69). V rámci tejto analýzy zaznieva obhajoba potreby obnoviť priestor pre politickú filozofiu. Tvrdenie, že žijeme v ére bez ideológie, je podľa autora samo o sebe ideologickým gestom. Liberalizmus ako dominantná norma súčasného západu zakryl vlastnú ideologickú povahu a presvedčil spoločnosť, že jeho princípy, ako individualizmus, trh, konkurencia a kapitalizácia predstavujú prirodzený poriadok. Takáto neutralizácia hodnotových východísk oslabilu politickú filozofiu, ktorá stratila normatívny hlas a ustúpila technokratickej politológii či mediálnej publicistike (Švec, 2025, s. 71). Kapitola preto smeruje k obnoveniu jej kritickej funkcie. Kľúčovým prvkom tohto návratu

sa v texte stáva politický kompas, slúžiaci nie len ako technický analytický nástroj, ale ako filozofický model umožňujúci rekonštruovať hodnotovú mapu politického priestoru. „Jedným z nástrojov, ako je možné ideovo zorientovať jednotlivcov občiansko-politickej spoločnosti, médiá či tretí sektor, je politický kompas, ktorý predstavuje prostriedok, ktorý je schopný rekonštruovať ideologickú mapu, a to s pomerne vysokou mierou presnosti a výpovednej hodnoty“ (Švec, 2025, s. 72). V tomto ponímaní má kompas funkciu orientačného mechanizmu v ktorom odhaľuje implicitné predpoklady, pomáha identifikovať ideové línie konfliktu a pripomína, že politika je vždy priestorom hodnôt a predstav o dobre. Autor v kapitole upozorňuje, že bez rehabilitácie politickej filozofie nemožno očakávať ani obnovu demokratického priestoru. Spoločnosť, ktorá rezignuje na normatívne uvažovanie, stráca schopnosť argumentovať a kontextualizovať historické skúseností ale aj vnímať súvislosti medzi individuálnym a kolektívnym dobrom. Z tohto hľadiska hovorí autor príspevku o ideologickej kríze, ktorá sa zároveň prehlbuje aj tým, že jazyk, ktorým sa dnešná spoločnosť snaží uchopiť politické a hodnotové pojmy, stráca svoju pôvodnú nosnosť. Tradičné ideologické kategórie sa síce naďalej používajú, no často už neodkazujú na svoje pôvodné významy respektíve ich obsah sa postupne vyprázdňuje alebo prispôsobuje aktuálnym záujmom, až nadobúdajú odlišný, niekedy až protichodný význam. Túto realitu opisuje Švec, takto: „Nami uvádzané termíny ako „liberálny“, „konzervatívny“, „ľavicový“, „pravicový“ či „progresívny“ sa stali nálepkami v rétorickom zápase, nie nástrojmi porozumenia. To vedie k paradoxnej situácii, v ktorej politickí aktéri, médiá i jednotlivci deklarujú hodnotové zaradenie, no ich reálna ideologická orientácia či politika je pragmatickou kombináciou krátkodobých strategických kalkulácií“ (Švec, 2025, s. 74).

Podľa autora: „Politický kompas obnovuje rovnováhu medzi individuálnou a kolektívnou autonómiou tým, že pripomína, že žiadna normativita nie je prirodzená – každá je výsledkom ideového a hodnotového výberu“ (Švec, 2025, s. 78). Tým autor ukotvuje presvedčenie, že politická filozofia musí zostať reflexiou o tom, aký spôsob života považujeme za dobrý a aké spoločenské usporiadanie je schopné tento ideál udržať. Príspevok autora tak vhodne uzatvára druhú časť monografie a zároveň pripravuje pôdu pre ďalšie kapitoly, ktoré prenášajú pozornosť z politického systému na jednotlivca a inštitúcie formujúce jeho identitu.

Tretia časť monografie

Tretia časť monografie „Kríza na úrovni jednotlivca a inštitúcií: Vzdelávanie a identita“ posúva optiku od makroštrukturálnych javov k individuálnej skúsenosti človeka v kontexte súčasných kríz. Zatiaľ čo predchádzajúce kapitoly tematizovali filozofické a politologické rámce, táto časť sa sústreďuje na mikrosociálne a osobnostné prejavy krízovej dynamiky. Jej význam spočíva v tom, že ukazuje, ako sa globálne civilizačné tlaky konkretizujú v živote jednotlivcov, v ich psychickej odolnosti, identite, vzdelávacích návykoch či rodových kategóriách. Autori (Lajčiaková, Pošteková a Kollárik) v tejto časti nadväzujú na systémové zmeny, ktoré sa napokon vždy prejavujú v individuálnej rovine.

Prvá kapitola tejto časti sa orientuje na „Rozhodujúcu úlohu školy pri podpore duševného zdravia v čase svetových kríz“, ktorej sa venuje autorka Petra Lajčiaková. Sústreďuje sa na úlohu školy pri podpore duševného zdravia detí a mladistvých v období globálnych kríz. Príspevok reaguje na dramatický nárast psychických ťažkosti mladej generácie, ktorá vyrastá v prostredí klimatickej úzkosti, informačného pretlaku, všadeprítomnosti sociálnych sietí a prerušených sociálnych vzťahov počas pandémie COVID-19. Ako uvádza Katarína Brisudová: „Pandémia COVID-19 túto situáciu vyhrotila tým, že ukázala zraniteľnosť tradičného školského systému a odkryla hlboké deficity v oblasti duševného zdravia detí a mládeže“ (Brisudová, 2025, s. 32). Petra Lajčiaková zdôrazňuje: „Prognózu Covid19 tykajúcu sa psychosociálneho zdravia detí a mladých [...] už nemožno ignorovať“ (Lajčiaková, 2025, s. 86). Autorka ukazuje na to, že súčasné krízy nepôsobia izolovane, ale kumulatívne, čím vytvárajú nové formy psychologické záťaž. Úzkosť sa tak stáva nielen individuálnym javom, ale aj kolektívnou skúsenosťou, ktorá zasahuje širšie vzdelávacie prostredie. Lajčiaková preto

pripisuje školám zásadnú úlohu, tým, že ich chápe ako priestor, kde sa okrem vzdelávacích kompetencií formuje aj psychická odolnosť a sociálna opora žiakov (Lajčiaková, 2025, s. 84). Zdôrazňuje potrebu prepojenia školy s odbornými psychologickými službami, budovanie pozitívneho školského prostredia, prevenciu duševných ťažkostí a podporu spolupráce medzi rodičmi, pedagógmi a odborníkmi. Výrazným prínosom príspevku je poukázanie na to, že humanitné poznanie môže školám poskytnúť hodnotové a metodické rámce, ktoré presahujú technické riešenia a umožňujú citlivo reagovať na psychosociálne potreby detí a mládeže. Škola tak predstavuje jedinečný priestor, kde možno systematicky podporovať duševné zdravie počas formujúcich rokov žiakov. Autorka zároveň pripomína podstatu krízovej skúsenosti: „Človek sa stretne s takou prekážkou, ktorú nie je schopný prekonať zvyčajne používanými spôsobmi riešenia problémov [...] Krízy sa preto stávajú stresujúcimi [...] a vyžadujú si primerané načasovanie“ (Lajčiaková, 2025, s. 85). Je potrebné upozorniť aj na fakt, že: „Školám často chýbajú školskí psychológovia, špeciálni a sociálni pedagógovia či výchovní poradcovia, čo znemožňuje účinné riešenie komplexných potrieb žiakov“ (Brisudová, 2025, s. 32). Nedostatočná odborná podpora zároveň zvyšuje tlak na pedagógov, ktorí sú postupne zaťažovaní úlohami presahujúcimi rámec ich pôvodných profesijných kompetencií. Výzvy, ktorým aj slovenské školstvo v súčasnosti čelí, preto nemožno riešiť len čiastkovo, ale cez širšie porozumenie, ktoré nám ponúkajú humanitné a sociálne vedy. Ako v príspevku uvádzajú Horemuž a Švec: „Jedným z kľúčových znakov humanitných a sociálnych vied je nepochybne ich schopnosť byť nositeľom poznania a toho, čo bolo predtým vytvorené v nemateriálnych spoločenských oblastiach (výchova, vzdelávanie, kultúra, umenie, jazyk, identita) a zároveň toto poznanie zachovať“ (Horemuž; Švec, 2025, s. 57).

Kapitola „Perspektívy a riziká moderných vyučovacích trendov v súčasnej pedagogike“ od Beáty Poštekovéj prináša prehľad moderných vzdelávacích prístupov, ktoré reagujú na rýchlo sa meniace požiadavky súčasnej spoločnosti. Autorka zdôrazňuje, že aktivizujúce metódy majú viesť žiakov k spolupráci, tvorivému riešeniu problémov a k vyššej miere zapojenia do učebných úloh. Moderné prístupy podľa nej rozvíjajú kritické a tvorivé myslenie, pričom reagujú na narastajúci tlak kladený na žiakov v oblasti kognitívnych, sociálnych aj komunikatívnych kompetencií. Pošteková chápe moderné trendy ako dynamickú transformáciu vzdelávania založenú na kurikulárnych inováciách, nových metódach a zmene interakcie medzi učiteľom a žiakom (Pošteková, 2025, s. 97). Modernizácia však nemá nahrádzať tradičné postupy, ale skôr ich zmysluplne obnovovať a prepojiť s aktuálnymi potrebami školy. Autorka v tejto súvislosti zavádza tému do širšieho kontextu súčasnej pedagogiky, v ktorej zohrávajú významnú úlohu digitalizácia, inklúzia, diagnostika, kritické myslenie a profesijná pripravenosť učiteľov. Osobitnú pozornosť venuje alternatívnym školám, ktoré vznikajú ako reakcia na limity štandardizovaného vzdelávania. Zároveň však upozorňuje, že: „Súčasný stav vzdelávania nemusí byť celkom pripravený na široké prijatie alternatívnych vyučovacích techník z dôvodu množstva praktických, kultúrnych a štrukturálnych problémov. Tieto prekážky je potrebné odstrániť“ (Pošteková, 2025, s. 107). Príspevok v monografii ponúka vyvážený pohľad na moderné vyučovacie trendy, ako na príležitosť, pre inovácie, ale aj ako na oblasť plnú rizík, ktoré si vyžadujú premyslenú implementáciu, pripravených pedagógov a zodpovedné inštitucionálne nastavenie.

Posledná kapitola tejto tretej časti je venovaná príspevku od Tomáša Kollárika s názvom „O podmienkach spoznania vlastného rodu“. Kollárikova stať sa usiluje analyzovať, na akom základe sa jednotlivci rozhoduje o svojej rodovej identite a aké dôvody ho vedú k presvedčeniu, že jeho priestorovo-kultúrne či biologicky pripisované rody mu nevyhovujú. Lutherová (2016, s. 281) považuje hľadanie túžob svojho vnútra ako kľúčové pri dospievaní detí a mládeže, či už sa jedna čisto o fyzickú úroveň alebo a najmä o tú mentálnu. Autor netvrdí, ako by mali ľudia konať, jeho cieľom je identifikovať podmienky, ktoré musia byť splnené pri zdôvodňovaní identity tak, aby táto spoločensky citlivá téma nachádzala väčšie pochopenie. Do analýzy vnáša príklady ľudí, ktorí prešli tranzíciou, pričom zdôrazňuje emocionálny rozmer ich skúsenosti. Podstatnejšia než samotná introspektívna istota (človek vie) je reakcia okolia. Práve odmietnutie zo strany tých najbližších, zakotvené v tradičných

rodových rolách, spôsobuje hlbokú psychickú bolesť a stáva sa jedným z najťažších aspektov procesu tranzície. „Toto správanie je následne odmietnuté zo strany blízkeho okolia s odôvodnením, že nekorešponduje s konaním stereotypne spájaným s pohlavím danej osoby“ (Kollárik, 2025, s. 117). Taktiež poukazuje aj na to, že rod nemožno redukovať výlučne na biologické predurčenie, ale treba ho chápať v kontexte spoločenských očakávaní a stereotypov. Predkladá štyri koncepcie toho, ako sa jednotliviec dopracúva k poznaniu, že nepatrí do rodu, ktorý mu bol pôvodne prisúdený. Prvá, spája vnútorné prežívanie s verejným prejavom. Človek môže dospieť k presvedčeniu o svojej identite tým, že analyzuje, ako sa správa a čo pritom cíti. Problémom však zostáva deduktívny argument typu: kto sa správa ako muž, je muž, ktorý môže viesť k absurdným dôsledkom, napríklad aj k nesprávnemu označovaniu žien za mužov na základe ojedinelých prejavov správania. Druhá, skúma rod prostredníctvom pocitu, ktorý je však vždy spätý so sociálne stanovenými rodovými rolami. Kollárik sa tu pokúša nadviazať na Descartovo „Myslím, teda som“ v zmysle: „Kedykoľvek sa cítim ako muž, som muž“ (Kollárik, 2025, s. 123), no dodáva, že tento prístup neponúka pevné kritérium pre rodovú identifikáciu, pretože ponecháva priestor fluidite identity (Kollárik, 2025, s. 122). „Descartes síce nehľadá nepochybné potvrdenie vlastnej identity ako prvú pravdu, na ktorej by mohol postaviť ďalšie pravdy. Na druhej strane spája oba prípady analogická dramaturgická situácia: postaviť sa potenciálne klamlivým vonkajším pôsobeniam s cieľom identifikovať niečo pravdivé a skutočné“ (Kollárik, 2025, s. 122). Podobne charakterizujú rod aj Bosá a Minarovičová (2015, s. 17), kedy je rozhodujúcim faktorom pri definovaní rodovej identity človeka práve jeho výzor a či sa teda ponáša viac na muža alebo ženu. Tretia koncepcia pracuje s konšteláciou prejavov, teda s kombináciou stereotypov, ktoré spoločnosť pripisuje jednotlivým rodom. Jednotlivec môže experimentovať so spôsobom oslovovania či vizuálnym prejavom, aby zistil, čo mu najviac vyhovuje. Úskalie spočíva v tom, že táto metóda je stále viazaná na stereotypy, čo môže paradoxne zužovať priestor osobnej slobody: „Tretia interpretácia trvá na rodových stereotypoch, oberá ľudí práve o časť slobody“ (Kollárik, 2025, s. 126). V štvrtej poslednej koncepcii sa orientuje pozornosť na sociálnu potrebu uznania. V niektorých prípadoch je motiváciou zmeny identity skôr dlhodobý nedostatok akceptácie zo strany blízkych než vnútorný nesúlad. Autor však upozorňuje, že v takýchto situáciách môže zmena rodu priniesť viac komplikácií než riešení, ak nie je postavená na autentickom seba porozumení. Celý príspevok tak ponúka analyticky a vyvážený prehľad argumentov, ktoré osvetľujú, ako jednotlivci prežívajú a zdôvodňujú svoju rodovú identitu, a zároveň ukazuje, že proces jej hľadania je hlboko prepojený s emocionálnymi, sociálnymi, spoločenskými a kultúrnymi faktormi.

Záverečná štvrtá časť monografie „Technologická hranica: Kríza a prísľub umelej inteligencie“ sa sústreďuje na fenomenálne aktuálny a multidisciplinárny problém, a to na vzťah medzi človekom, spoločnosťou a umelou inteligenciou. Táto téma dnes nie je len technickou výzvou, ale predovšetkým filozoficko-antropologickou a etickou otázkou, ktorá priamo zasahuje do jadra toho, čo znamená byť človekom v 21. storočí. Obe kapitoly, ktoré tvoria túto poslednú časť monografie od autorov Martina Foltina, Beáty Poštekovéj a Kataríny Brisudovej vytvárajú zaujímavý dialóg - na jednej strane sledujú technologické zmeny v oblasti spoločenského poznania, na strane druhej otvárajú otázku identity a ľudskej dôstojnosti v prostredí, v ktorom sa technológia stáva stále autonómnejšou silou.

Kapitola „Spoločenské vedy v ére umelej inteligencie“ od Martina Foltina sa sústreďuje na transformáciu spoločenských vied pod tlakom rýchleho rozvoja AI. Autor poukazuje na potrebu realistického pohľadu na AI, ktorý sa vyhýba akémukoľvek zjednodušovaniu. „Strojové učenie prináša so sebou snahu pretaviť človeku vlastne spôsoby učenia na počítače“ (Štalmachová; Strenitzerová, 2020, s. 53). V tomto príspevku sa pozornosť sústreďuje na meniacu sa povahu výskumu pod vplyvom strojového učenia a automatizovaných analytických nástrojov. Postupné prenikanie algoritmov do akademickej aj každodennej praxe spôsobuje, že mnohé spoločenské javy sú čoraz viac vnímané cez prizmu dátových modelov, ktoré ich zjednodušujú na merateľné vzorce. Takýto prístup síce ponúka nové možnosti spracovania rozsiahlych informácií, no zároveň oslabuje citlivosť na historické,

kultúrne a kontextuálne súvislosti, ktoré sú pre pochopenie sociálnej reality kľúčové.

Záverečná kapitola „Umelá inteligencia ako nástroj dehumanizácie?“ poslednej časti monografie od Beáty Poštekovéj a Kataríny Brisudovej rozširuje diskusiu o umelej inteligencii z metodologickej roviny na otázky antropologického a etického dosahu. Autorky nadväzujú na úvahy predchádzajúcich autorov o oslabovaní humanitného poznania v technokratickej civilizácii a dotvárajú tak nosnú líniu celej monografie. Upozorňujú, že moderná spoločnosť inklinuje k antropomorfizácii technológií, ktorá pripisuje strojom emócie, úmysly, morálne kvality či dokonca osobnosť. Tento jav podľa nich predstavuje významné riziko, a to také, že človek začína prenášať svoje psychické a komunikačné očakávania na nástroje, ktoré v skutočnosti tieto vlastnosti nemajú (Pošteková; Brisudová, 2025, s. 160). Hoci nemožno vylúčiť, že technológia ako AI uvoľní odborníkom vo vedeckých oblastiach priestor na sústredenie sa na špecializovanejšie úlohy tým, že prevezme časovo náročné čiastkové operácie, avšak: „Z nášho hľadiska tento mimoriadne zjednodušený náhľad na výhody umelej inteligencie takzvané nedovídi, resp. nechce dovidieť za roh, a teda nehľadí na možné následky tohto uvažovania. A síce je možné, že táto technológia umožní predstaviteľom vedy venovať pozornosť špecifickejšiemu výskumu, pretože im ušetrí množstvo čiastkovej práce, je z hľadiska humanitných a sociálnych vied možné predpokladať, že vzhľadom k tomu, že drvivá väčšina spoločnosti vo vede s veľkým „V“ nepôsobí, bude táto vymoženosť využívaná k zjednodušovaniu každodenných činností, ktoré nás nútia tak povediac vychádzať zo svojej komfortnej zóny, a to predovšetkým v zmysle premýšľania“ (Švec, 2023, s. 25). V nadväznosti na to autorky príspevky naznačujú, že antropomorfizácii technológií zároveň zodpovedá aj opačný proces, v podobe dehumanizácie človeka. Beáta Pošteková a Katarína Brisudová ukazujú, že môže dochádzať k redukovaniu medziludskej komunikácie na technické interakcie, k oslabeniu citlivosti voči zraniteľnosti druhého a k posilneniu ekonomických modelov, ktoré vnímajú človeka primárne ako dátový zdroj. S tým sa spája aj riziko postupného oslabovania empatie a schopnosti hodnotového rozlišovania (Pošteková; Brisudová, 2025, s. 153). „Aj keď sa AI javí ako nástroj s obrovským potenciálom na zefektívnenie procesov, zvyšovanie dostupnosti služieb a podporu medziludských interakcií, jej implementácia so sebou prináša množstvo rizík a etických otázok, ktoré nemožno ignorovať“ (Pošteková; Brisudová, 2025, s. 153).

Argumentácia kapitoly zapadá do širšej tézy monografie, a to tak, že civilizačný a technologický pokrok bez kritickej hodnotovej reflexie vedie k strate orientácie v tom, čo tvorí podstatu ľudskosti. Autorky preto otvárajú zásadné otázky – kto nesie zodpovednosť za konanie autonómnych systémov, či môže AI nadobudnúť morálny status a akým spôsobom má spoločnosť určovať hranice jej autonómie. Záverečný príspevok monografie tým posúva humanitno-sociálnu diskusiu o umelej inteligencii od technického „ako to funguje“ k hodnotovému „čo to znamená pre človeka“, čím vhodne uzatvára celú monografiu a zároveň upozorňuje na potrebu etickej bdely v dobe, v ktorej sa technológia stáva jedným z určujúcich činiteľov nášho života.

Záver

Celá publikácia má aktuálny charakter s prínosom pre podnietenie k diskusiám v rámci relevantných odborov humanitných a sociálnych vied na nazeranie spoločnosti a na jej vysporiadanie sa s tým, akou rýchlosťou sa aktuálne dianie v spoločnosti mení. V jednotlivých kapitolách nachádzame konštruktívne pohľady na dynamické rýchlo sa meniace spoločenské zmeny, so zreteľom na ich filozofický charakter, dopad na výchovu a vzdelávanie, ako aj na širšie spoločenské dôsledky. Napriek tomu, že ide o súbor príspevkov od rôznych autorov, publikácia ponúka monotematickú interpretáciu sledovaných fenoménov vo vzájomných súvislostiach, nie ako izolovaných či nesúvisiacich javoch. Autori poukazujú predovšetkým na potrebu prepájania za účelom lepšieho chápania globálnych problémov, nakoľko ich komplexnosť si vyžaduje pohľad a riešenie z rôznych odvetví humanitných a sociálnych vied. Počas čítania monografie je čitateľ podnietený k vnútornému bádaniu vlastného chápania

aktuálneho diania vo svete, ktorého je súčasťou a zároveň v nej nachádza informácie reflektujúce posledné pohyby a zmeny v príslušných vedných oblastiach. V závere možno publikáciu vnímať nielen ako dielo s bohatým teoretickým zázemím, ale predovšetkým ako prácu, ktorá podnecuje čitateľa k interdisciplinárnemu a hlbavému zamýšľaniu nad aktuálnymi spoločenskými problémami.

Mgr. Nikola Hajná

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Literatúra

BRISUDO VÁ, K. (2025). Premeny pedagogického myslenia od filozofických základov k súčasným výzvam. In.: HOMOLO VÁ, M., POŠTEKOVÁ, B. (ed.) (2025). Premeny poznania Most medzi vedami I. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku. 23-35 s. ISBN 978-80-561- 1192-5

ŠVEC, J. (2023). K otázke poznávania v kontexte historických prameňov filozofie výchovy. In: Pedagogika.sk. Roč. 13, č. 1, s. 16-27. Online dostupné na: https://www.casopispedagogika.sk/rocnik-13/pedagogika_1_23.pdf ^[5]

ŠVEC, J., HOREMUŽ, M. (ed.) (2025). K otázkam súčasnosti z perspektívy humanitných a sociálnych vied. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, z. ú. 2025, s.170 ISBN 978-80-7556-166-4

ŠTALMACHOVÁ, K., STRENITZEROVÁ, M. (2020). Umelá inteligencia, strojové učenie a trh práce. In: Pošta, Telekomunikácie a Elektronický obchod [online], roč. 15, 2020, No. 2. Žilinská univerzita v Žiline: Katedra spojov - FPEDAS. s. 52-58 ISSN 1336-8281 DOI: 10.26552/pte.C.2020.2.7

LUTHEROVÁ, S. G., (2016). (Ne)viditeľní: Transrodové deti na základných a stredných školách. In: Slovenský Národopis [online], roč.64, 2016, No. 3. Bratislava: Ústav etnológie SAV. s. 280 – 294

BOSÁ, M., MINAROV IČOVÁ, K., (2015). 5 krokov k rodovo citlivému kariérovému poradenstvu (metodická príručka). Inštitút rodovej rovnosti: národný projekt. 2015. s.79.

Prohuman, 2009-2024, ISSN 1338-1415

Podľa Creative Commons sú publikované texty pod licenciou: Attribution-NonCommercial-ShareAlike (CC BY-NC-SA)

Source URL (retrieved on 24.04.2026 - 06:38): <https://www.prohuman.sk/andragogika/recenzna-studia-k-monografi-k-otazkam-sucasnosti-z-perspektivy-humanitnych-a-socialnych-vied>

Links:

[1] <https://www.prohuman.sk/pedagogika>

[2] <https://www.prohuman.sk/socialna-praca>

[3] <https://www.prohuman.sk/andragogika>

[4] <https://www.prohuman.sk/kniznica>

[5] https://www.casopispedagogika.sk/rocnik-13/pedagogika_1_23.pdf